

GERGELY FERENC

„Már azt hittem, teljesen elfelejtettek bennünket...”¹

A rehabilitáció újabb szakasza 1988–1994

MŰHELY

Az írásunk címének választott mondatfrödéket a Művelödési Minisztérium keretében működö Rehabilitációs Bizottságához írt beadványban olvashatjuk. 1944/45 és 1988 között százezreket ért politikai, jogi, erkölcsi, anyagi sérelem. A '80-as évek derekán megkezdödé és hosszan elnyúló „békés” rendszerváltás bonyolult folyamatában kiemelkedö szerepet játszott a törvényhozás: az Ellenzéki, majd Nemzeti Kerekasztal és az Országgyűlés. Az a heves küzdelem, ami a politikai küzdötéren folyt a demokratikus köztársaság megteremtéséért, a piacgazdaság kiépítéséért, rányomta bélyegét a formálódó jogrendszerre is. Ennek a történelminek nevezhető folyamatnak a keretében kellett az országot kormányzó politikai eröknek megoldást keresni, találni a rehabilitációra, már csak a rendszerváltás szükségességének, jogosságának bizonyítása és társadalmi-politikai bázisának erősítése érdekében is.

Dolgozatunkban e széles körű munkának, a társadalmi méretű rehabilitációnak csak egy kis szeletét, a pedagógusokra

és a középiskolai tanulókra, valamint az egyetemi-főiskolai hallgatókra vonatkozó igyekszünk áttekinteni.

A REHABILITÁCIÓ POLITIKAI, JOGI, SZERVEZETI KERETEI

Az első lépések

Adataink szerint a sérelmet elszenvedettek közül 1988-ban, a Pedagógus Szakszervezet esetében az év nyarán egyre többen fordultak kérésükkel, javaslataikkal jogvédö szervezeteikhez, melyekben a bukott rezsim felemás, szűk körre kiterjedö és még ilyen formában is elvetélt próbálkozásának helyébe egy valós, minden érintettre kiterjedö és sokirányú rehabilitációt sürgettek. Mind a Pedagógus Szakszervezet, mind pedig a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szervezete – utöbbi több alkalommal

¹ A tanulmány a szerzőnek tanítók, tanárok huszadik századi sorsával foglalkozó nagyobb dolgozatának záró fejezete. A kéziratból korábban megjelent az Új Pedagógiai Szemlében: A B-lista és a pedagógusok (2014, 3–4. sz.) A pedagóustársadalom fegyvermelzése (1919–1926) (2014, 9–10. sz.)

is – javaslattal fordult az illetékes kormányzati szervekhez. Kulcsár Kálmán, az igazságügyi tárca vezetője a Pedagógus Szakszervezetnek írt válaszában a kultusz-tárca illetékességére hívta fel a figyelmet.²

A felsőoktatási intézmények vezetése már 1988-ban, eltérő ütemben, összintességgel és felfogásban, de a Karok Rehabilitációs Bizottságainak közreműködésével s az intézményt vezető tanács végső döntése alapján megkezdte az oktatók és a hallgatók döntően erkölcsi rehabilitálását.

A Minisztertanács a koncepció büntető ügyek felülvizsgálatára büntetőjogászokból és történészekből álló bizottságot hozott létre, melynek feladata volt az 1945 és 1962 között folyamatban volt büntetőügyek – amelyekről nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy koncepció elemeket tartalmaznak –, számbavétele, jogi és történelmi szempontból való elemzése, véleménynyilvánítás a megvizsgált ügyekről és javaslatétel a törvénysértés következményeinek a kiküszöbölésére.

A büntetőjogászok összegző jelentéséből azt a következtetést vonták le, hogy a nagyszámú koncepció büntetőügyek egyedi felülvizsgálata nem lehetséges. Ezért a Jelentés az 1956-os népfelkeléssel összefüggő elítélésekről szóló 1989. évi XXXIII. tc.-hez hasonlóan a meghatározott időszakban és bűncselekmények miatt történt elítéléseket semmisnek nyilvánítja.³

A törvényjavaslatot az igazságügyi államtitkár 1989. október 20-án ismertette az Országgyűlésben. Kiemelte a feladat nagyságát és szerteágazó voltát. Figyelmeztetett az ország teherbíró képességére. Hangsúlyozta: „Ma már általánosan elfogadott, hogy a koncepció ügyek egyedi felülvizsgálata, az áldozatok egyéni rehabilitációja gyakorlatilag megvalósíthatatlan. Orvoslásuk csak törvényhozási úton lehetséges. A törvényjavaslatot 1990. március 14-én fogadták el a képviselők.⁴

Időközben a Minisztertanács 1989. november 6-i ülésén, az MM előterjesztése nyomán állást foglalt a Rehabilitációs Bi-

megkezdte az oktatók és a hallgatók döntően erkölcsi rehabilitálását

² *Pedagógusok Lapja*, 1989. október 20. 1. o. Az érdekelte szakszervezetek 1988 utáni iratanyaga a mai napig nem került be a Politikatörténeti- és Szakszervezeti Levéltárba. Hollétére nem tudunk rábukkanni. A Történelmi Igazságtételi Bizottság (TIB) 1988 június 6-án közzétett felhívása is követelte „az 1945-tel kezdődő egész történelmi korszak, a forradalom és az azt követő megtorlás politikai elítélteji és üldözöttei – internáltak, kitelepítettek, kényszermunkára hurcoltak, bírói ítélet nélkül fogva tartottak és elpusztítottak – teljes jogi, politikai és erkölcsi rehabilitációját.” Ezt a felhívást eljuttatták minden törvényhozónak a közkegyelmi rendelet Elnöki Tanács elé terjesztésekor, 1988. szeptember 20-án.

³ Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye (TRHGy) 1990. 101–103. o. A büntetőjogászok és történészek jelentése „az anyag titkossága miatt” először csak 1991 kora nyarán láthatott napvilágot az Új Magyarországnban. Kötet formájában ugyancsak ebben az évben *Törvénytelen szocializmus. A tényfeltáró bizottság jelentése* címen. (Szerkesztette: Révai Valéria. Az interjúkat készítette: Hardi Péter. Kiadta a Magyar Köztársaság Miniszterelnöksége.) A *Jelentés* imponáló tényanyagot vonultat fel, szilárd hátteret biztosítva a törvényhozóknak és a további kutatásnak. Mivel a sértettekéről szóló tengernyi adat nem tájékoztat azok társadalmi helyzetéről, foglalkozásáról, sorsuk alakulásának részleteiről, érthető, hogy az MM Rehabilitációs Bizottsága nem tudta a kívánt mértékben hasznosítani. Az 1989. évi XXXVI. Törvény általános indoklása megállapította: „Meg kell emlékezni mindazokról, akik az 1956-os népfelkelés során a társadalmi átalakulás és függetlenség érdekében felléptek és jóvátételt kell szolgáltatni a megtorlások áldozatainak. Nem megbocsátástól vezérelt gesztusértékű elhatározásról van szó, hanem annak a kinyilvánításáról, hogy a politikai bűncselekmények miatti elítéléseknek nem volt jogalapjuk. Az 1956-os népfelkelés résztvevői, a nemzeti boldogulás érdekében, a diktatórikus felfogású és módszerű sztálinista politikát kívánták felváltani a demokratikus, nemzeti arculatú szocializmus gyakorlatával. Az e politikai felfogásnak megfelelő magatartás ezért nem minősülhet bűncselekménynek.” A törvényt az Országgyűlés az 1989. október 20-i ülésén fogadta el. A kihirdetés napja: 1989. november 1.

⁴ *Országgyűlési Napló*, 1989. 5136–5138. o.

zottság felállítása mellett.⁵ A Bizottság elnöke a művelődési miniszter lett, ő nevezte ki a tagokat, az ügyviteli feladatokat pedig a Koordinációs Önálló Osztály látta el.⁶ Széles körű propaganda indult az ország közvéleményének tájékoztatására, a sajtó, a rádió és a televízió részvételével. A Bizottság felhívása tartalmazta a kérelmek benyújtásának módját és határidejét.⁷ A Minisztertanács 1989. december 15-i ülésén elfogadta a munka megindításához szükséges 15 millió forintról szóló előterjesztést.⁸

A munka megindult, az első néhány hét alatt beérkezett anyagok tapasztalatainak összegzése alapján megkísérelték a vállalt feladat nagyságának körvonalazását, de sem a mértékről, sem az igények sokszínűségéről, a meglévő jogszabályi háttér alkalmasságáról, még kevésbé a nélkülözhetetlen pénzügyi fedezet nagyságrendjéről és biztosításának módjáról nem sikerült a valósághoz közelítő összképet alkotni.

A Németh Miklós vezette kormány jóváhagyásával és támogatása mellett a Bizottság további lépéseket tett a nyilvánosság mozgósítása érdekében, pl. az első rehabilitált csoport reprezentánsainak a Vigadóban rendezett ünnepséggel. De folytak tárgyalások a Bér- és Munkaügyi Hivatal képviselőivel is a munkajogi kérdések megoldásának lehetőségéről. A gondok egyre világosabban körvonalazódtak. Látni lehetett, hogy széles körű gondolatcsere és együttműködés nélkül a problémák nem oldhatók meg. Az Országos Társada-

lombiztosítási Főigazgatóság jóindulatú közreműködése ellenére joggal állapította meg a Bizottság, hogy a munkajogi területen született (munkajogi, államigazgatási) megtorló intézkedések – elbocsátás, leváltás, alacsonyabb munkakörbe helyezés, áthelyezés, fizetésemelésből és előléptetésből való kizárás stb. – okozta hátrányokért ma nem jár kárpótlás, s az említettek egy csoportját ma újabb hátrányok érhetik. Akik nem kaptak vagy nem

kaphattak állást, a munkaviszonyhoz kapcsolódó juttatásokról (társadalombiztosítási, szociális) is elestek, a közalkalmazotti törvény szerinti besorolásnál jelentős hátrányba kerülhetnek, és nyugdíj jogi hátrány fenyegeti őket. Ezekkel és a kapcsolódó gondokkal az érintett államigazgatási tényezők egyetértettek, és elsősorban egy átfogó igazságtételi koncepció kialakításának halaszthatatlan szükségességét hangsúlyozták.

A kezdet fogyatékosainak csökkentését, netán felszámolását nem kis mértékben zavarták a demokratikus politikai berendezkedés sajátosságai, nevezetesen a ciklikusság, a négyévenkénti választás, kormány- és államigazgatási elítváltás. Az Országgyűlés még ki sem mondta feloszlását – erre 1990. március 16-i hatállyal került sor – az MM vezetése a RB-hoz érkező kérésekre, kérdésekre már azt válaszolta – majd a következő Országgyűlés, majd a következő kormány, majd a következő miniszter teszi meg a szükséges lépéseket.⁹

az első rehabilitált csoport
reprezentánsainak a
Vigadóban rendezett
ünnepséggel

⁵ Magyar Országos/Nemzeti Levéltár (MNL) Minisztertanácsi jegyzőkönyvek

⁶ A helyi és a központi munka összehangolását végezhetné. Az általunk ismert iratok működésének részleteiről nem tudósítanak. Andrásfalvy Bertalan miniszterségének kezdetén ez az osztály megszűnt.

⁷ Oktatáspolitikai és Kulturális Dokumentációs Osztály iratai (OKDO) 1.dbz.96025/1990., Uo. 23.dbz.101071/1991.

⁸ Uo. 101071/91. Ezt a 15 millió forintot nevezte el a Rehabilitációs Bizottság Titkársága Rehabilitációs Alapnak.

⁹ Az Országgyűlési határozatot követően a kérelmezők nem számíthattak a hivatalban lévők érdemi intézkedéseire. OKDO 2. dbz. 96064. Uo. 13. dbz. 4231/1990. Az öttagú Bizottság és a felálló Titkárság vezetője „több évig tartó eljárásról” számított. A történetek őket igazolták.

Zökkenők

Az Antall József vezette kormányban Andrásfalvy Bertalan volt a művelődési miniszter. Bár az Országgyűlés 1990. évi törvénykezési teljesítménye kimagasló volt, és alkotásaik közül sok érintette közvetlenül, de közvetetten is a reabilitáció ügyét, valamint a Minisztertanács is több határozattal egyengette útját, az MM átszervezése, a benne folyó hivatali munka egyszerűsítése, ésszerűsítése is jobb feltételek kibontakozását sejtette, a rehabilitáció ügye nem haladt. Sőt, a szeptember 1-ével felállított Kárpótlási Hivatal¹⁰ léte a Rehabilitációs Bizottság tagjaiban a feleslegesség érzését keltette. Az MM 1990. október 1-én tartott Vezetői Értekezletén – ennek ellenére – úgy döntöttek, hogy a munkát folytatni kell a Közszolgálati Főosztály keretében. A tervezett Koordinációs Iroda helyett megszervezték a Rehabilitációs Bizottság Titkárságát, amely a

nagy együttérzéssel,
körültekintéssel és
szakszerűen

munka dandárját végezte nagy együttérzéssel, körültekintéssel és szakszerűen.¹¹ Megbízást kaptak a Bizottság új tagjai.¹² November 1-jén a Kormány az MM előterjesztése nyomán a munka folytatása mellett döntött. Napirendre került az 1963 után elszenvedett sérelmek enyhítésének ügye is. Nagy gondot okozott viszont az a

helyzet, ami a Bizottság eddigi munkájának áttekintése alapján tárult az új miniszter elé. Az új Rehabilitációs Bizottság 1990. december 14-i ülésére készített áttekintés többek

között megállapította: „Jelenleg nem lehet eligazodni” az iratok alapján, hogy a problémák megoldásában meddig jutottak el, milyen közérdekű kötelezettségeket vállaltak. Ennek alapvető okát abban látták, hogy „több döntés, állásfoglalás a testületen kívül született meg, s a megállapodások egy részéről nincs írásbeli feljegyzés”. Számos egyéb gond¹³ felsorolása mellett hangsúlyt kapott az időhatár és a sértettek körének kiterjesztése az 1963 utáni évtize-

¹⁰ A Kárpótlási Hivatal felállításáról szóló 18/1990.(VII. 27.) Korm. Sz. rendelet 1.§ (1) bekezdése kimondta: „Az Országgyűlés által meghatározottak személyes szabadságát jogtalanul korlátozó intézkedések okozta anyagi hátrányok kárpótlásával összefüggő ügyek intézésére a Kormány Kárpótlási Hivaltal létesít.” TRHGy 1990. 694. o.

¹¹ A Titkárság igen szerény körülmények között fogott munkához. Az érdeklődőket tájékoztatta teendőikről, segített a nélkülözhetetlen írásos bizonyítékok beszerzésében, javaslatokat tett az eredménnyel kecsgetető hivatali lépések megtételére, a beérkező anyagok tanulmányozása alapján összegzéseket készített a bizottság üléseire, és a döntések után megtette a szükséges lépéseket. Értesítette a kérelmezőket a döntésről, intézkedett a megítelt kárenyhítési összeg kiutalásáról. Levelezett az érdekelt minisztériumokkal, országos főhatóságokkal, elsősorban az Országos Társadalombiztosítási Intézet vezetőivel és az önkormányzatok főjegyzőivel, jegyzőivel a közös fellépés, a hatékony megoldás érdekében. A feleknek írt levelekben, amennyiben az indokoltnak bizonyult, elismerték sérelmeiket, azokért a kormány nevében bocsánatot kértek. Megnyugvásuknak adtak kifejezést, ha segítségük eredményesnek bizonyult, és együttérzéssel kívántak békés éveket a sértetteknek. Higgadságukat még akkor sem veszítették el, ha mániákus levelezőiknek, az örök elégedetleneknek – mert ilyenek is voltak néhányan – kellett sokadszor válaszolni. Mádl Ferenc miniszter pl. külön felhívta a figyelmet az udvarias hangnem alkalmazására, főként akkor, ha az ügyet politikai szempontból tapintatosan kellett kezelni. Egy kisczardapárti országgyűlési képviselő ügyének az aktái szinte egy teljes levéltári dobozt megtöltenek. Munkájukról első ízben a MM 1990. április 23-án tartott miniszteri értekezleten adott szóbeli tájékoztatást Hársfalvi Rezső.

¹² A Bizottság 1990. december 14-i ülésére készített *Javaslat a testület munkarendjére* c. anyag tartalmazza a legsűrűsebb teendőket. OKDO 12. dbz. 96513/1990.

¹³ Már az 990.december 14-i ülésen is téma volt a sértettek körének és az időhatár kiterjesztésének halaszthatatlansága. Nem lehetett kitérni az egykori egyetemi-főiskolai hallgatók, de a volt középiskolások sértetteinek rehabilitációs igénye elől sem. Ennek szükségessége ismételtelen felmerült. OKDO 3. dbz. 96066/1990., Uo. 12. dbz. 96505/1990., Uo. 14. dbz. 97054/1991.

dekre, valamint az egyetemi-főiskolai hallgatókra, de az egykoron a középfokú oktatási intézményekbe járókra is.¹⁴ Ebben a kritikus helyzetben Andrásfalvy miniszter kikérte Boros Péter belügyminiszter véleményét, aki válaszában az „egységes jogi rendezésben” jelölte meg az összetorlódott gondok megoldását: a vezetése alatt álló minisztériumban egy éve folyó munka szorosan ezt igazolja.

Mindezek ellenére például a földművelésügyi tárca alá tartozó felsőfokú intézményekben 1991 januárjára már megtörtént a sérelmek orvoslása.¹⁵ Feltehetően másutt is.

A Bizottsághoz késő őszig 650 kérelem érkezett. Háromszázhetvenhét esetben nyújtottak elégtételt. A keletkezett ügyiratok száma 953. A Titkárságot vezető Ipolyi Ferenc szerint a közeli jövőben újabb „nagyobb számú” kérelem beküldése várható.¹⁶ A rendelkezésre álló pénzügyi fedezet – 15 millió forint – viszont kimerült. A bizottsági munka lelassult, egyesek szerint majdhogynem leállt. Készt az elfogadott kérelmek tulajdonosainak írott értesítésekben szereplő egyszeri rendkívüli pénzbeli segítség kiutalása, amit az érintettek értehetően nehezményeztek, s ennek nem egyszer

írásban is hangot adtak. A kárpótlást várók, illetve özvegyeik, családtagjaik egyre korosabbak, egyre elesettebbek, egyre szegényebbek lettek. Nekik ez a 20-30-50 ezer forint is jelentős segítség lett volna.

Jöjjön az általános rendezés

Az ínség csak 1993 januárjában enyhült. A Pénzügyminisztériummal történt megállapodás szerint a kiutalásokat az MM költségvetés „elvonható maradványának terhére” eszközölték. A Bizottságnak ilyen irányú tevékenységét a revizorok szigorúan ellenőrizték.¹⁷

Már 1992 júliusára kétségtelessé vált, hogy az elmúlt két év gyakorlatát nem célszerű folytatni. Az egyedül általános rendezésnek kell felváltania.¹⁸ Ezt segítette az 1992. évi XI. törvény is, amely az 1963. április 5-e és 1989. október 15-e között elkövetett egyes állam és közrend elleni bűncselekmények miatt történő elítélések semmissé nyilvánításáról rendelkezett.¹⁹ A Rehabilitációs Bizottság 1992. decemberi határozata nyomán megindultak a

¹⁴ OKDO 36. dbz. 72083/1991., *Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Közlöny*, 1990. 20. sz., 456 o.

¹⁵ 1993 januárjában a Titkárság vezetője úgy vélte, hogy „csak a pedagógusok körében több száz, esetleg több ezer lehet azok száma, akiket 1956 után elbocsátottak...” és elégtétellel várnak, arra érdemesek.

¹⁶ OKDO 23. dbz. 101097/1992.

¹⁷ OKDO 23. dbz.101071/ 1991. A rehabilitáció anyagi fedezetére vonatkozólag ld. még: U.o. 23. dbz. 7664/ 1990., 22. dbz. 101069/1992., 101071/1992., 101080/1992., 24.dbz. 101104/1992., 101147/1992., 25. dbz. 101152/1992., 101164/1992., 101185/1992., 101187/1992., 27. dbz. 101259/1992., 29. 111047/1992., 111048/1993., 28. dbz., 29. dbz. 111036/ 1993., 28. dbz. 111004/1993., MOL XIX-J-9-hh-31. dbz. 21-4.t. A sértettek kaptak támogatást alkalmazásukhoz, TB-járulékkel. Ösztöndíjat, kiállítás rendezéséhez hozzájárulást, egyéni egyszeri kárenyhítést. Ismereteink szerint a legmagasabb összeg 200 000 forint volt, amit az illető – egyedülálló módon – szét is osztott karitatív céllal, pl. a Pető Intézetnek. (23. dbz. 8098/1990.) Részletes összefoglalót a rehabilitáció pénzügyi vonatkozásáról nem találtunk.

¹⁸ Ez az igény már jóval előbb megfogalmazódott, érvényesítésére csak most került sor.

¹⁹ Az indoklás: „1963 után is változatlanul hatályban maradtak azok az állam és közrend elleni bűncselekményeket megállapító rendelkezések, amelyek alapján olyan ítélezési gyakorlat érvényesült, mely egyrészt ellentétben állt az akkori hatályos Alkotmányban rögzített alapelvekkel, másrészt ellentétes volt az emberi jogokra vonatkozó általánosan elismert elvekkel és szabályokkal, valamint a társadalom értékrendjével. Mindezeket nemcsak a büntetőjog eszközeivel, hanem szabálysértési és más igazgatási eljárásokkal is megsértette a rendszer. Az Országgyűlés eltéli ezt a joggyakorlatot és erkölcsi elégtételt kíván adni mindazoknak, akiket az sújtott. Nincs mód arra, hogy mindenfajta sérelmet a törvény orvosoljon, de indokolt, hogy a büntetőeljárások alapján sérelmet szenvedett személyek – a jogállamiságnak az Alkotmányban rögzített elveivel összhangban – politikai, erkölcsi és jogi elégtételtelben részesüljenek...” *Magyar Közlöny*, 1992. 25. sz. 979–980. o.

tárgyalások a megyei önkormányzatokkal az együttműködésről, melynek célja a még hátralévő jogos igények lehetőségek szerinti kielégítése. Senki sem tudta, hány jogos igénylő van az országban, néhány százról vagy néhány ezerről van-e szó. Azt viszont igen, hogy zömük az 1956-os eseményekben szerepet vállaló pedagógus. A Bizottság 1993-ban többnyire az önkormányzatok főjegyzőivel, állami, ritkábban egyetemi levéltárak vezetőivel leveleztek a rehabilitálandók számának, kérelmük indoklásának, bizonyíthatóságának s anyagi kárenyhítésük (teljes kárpótlásról szó sem lehetett) tárgyában. Ennek során kiderült, hogy lehetetlen volna a teljességre törekvés. A keresett személyek egy része már elhalálozott, számos lakóhelyet változtattak, a sértettek egy része pedig – nem tudni, milyen megfontolásból – nem tartott igényt a rehabilitáció semmilyen formájára. Az önkormányzatok igen eltérő hajlandósággal vették ki részüket ebből a „nyomozói” munkából, s a szakszervezetek, de még a POFOSz helyi (megyei) vezetése sem tudott érdemi segítséget nyújtani a valós helyzet tisztázásában. Az ’56-os pedagógusok – jellemzően a rendszerváltás közhangulatára – a Bács megyei POFOSz elnöke szerint félelmükben nem lépnek be a szervezetbe, ezért nem tudnak rólok.²⁰

tanítványok,
évfolyamtársak, barátok,
iskolaigazgatók, szülők
szorgalmazták egyesek
rehabilitálását

Legtöbb esetben a levéltárak sem tudtak érdemi segítséget nyújtani, mert a keresett iratok vagy nem is jutottak el hozzájuk, vagy csak iktatták őket, s a politikai célokat sem mellőző selejtezések, szabálytalan tárolás, a fegyelmi iratok 10 éves őrzési ideje, az intézmények éves irattári tervének végrehajtása megette a magáét.

A helyzet szánalmas és groteszk voltát jól példázta az MM által 1957-ben a megyei művelődési osztályoktól bekért táblázatos és szöveges jelentéseknek a sorsa, melyeknek pontos képet kellett volna adni az ’56-os részvétel miatt felelősségre vont és valamilyen büntetésben részesített pedagógusokról. A Bizottság ezek másolatát kérte az Országos Levéltártól és a Megyei Levéltáraktól. Válasz mindössze öt megyéből érkezett: Bács, Baranya, Békés, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből.²¹ Kezdetről fogva voltak azonban ellenkező példák is. Tanítványok, évfolyamtársak, barátok, iskolaigazgatók, szülők szorgalmazták egyesek rehabilitálását. Szembetűnő, ám ismereteink szerint – sajnálatos módon – egyedülálló a Hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnázium igazgatójának eredményes iparkodása, melyet az iskola ’56-os tanárainak és növendékeinek méltó rehabilitálása érdekében kifejtett.²² Ez az érdeklenség és erkölcsi érzéketlenség a középfokú

²⁰ Bács-Kiskun megye azok közé a megyék közé tartozott, amelyeknek vezetői és vezető testületei nem bizonyultak segítőkésznek. Ezért fordult a Titkárság a Politikai Foglyok Országos Szövetsége megyei elnökéhez segítségért. Mivel az ő felhívása sem járt eredménnyel, személyesen kereste fel az illetékeseket és gyűjtött össze néhány adatot. Azt tapasztalta – olvashatjuk felterjesztésében –, hogy a megye még élő ’56-osai félnek, nem mernek belépni a POFOSz-ba. OKDO 30. dbz. 111066/1993., 31. dbz. 111103/1993., 32. dbz. 111197/1993

²¹ Elgondolkodtató, hogy a Titkárságnak 1993/1994-ben nem sikerült az MM által 1957-ben bekért jelentéseket begyűjteni, én viszont – igaz, több hónapig tartó elektronikus levelezés eredményeként – majdnem az egészet megkaptam. Ipolyi Ferenc 'pro domo-i' is ezt a hallgatag közönyt jelzik. Idézzük: „Úgy tűnik, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében is megindult valami, kezdeményezésünk nem maradt teljesen hatástalan.” Ld. még: OKDO 26. dbz. 101236/1992., uo. 27. dbz. 101252/1992.

²² OKDO 13. dbz. 4/992., 14. dbz. 97067/1991.

oktatási intézményekre volt jellemző.²³ Az egyetemek és főiskolák valamilyen formában megtalálták a sérelmet szenvedettek megkövetésének módját. A Titkárság tapintatosan, körültekintően, de az ügyhöz méltó szívóssággal támogatta a buzgókat és serkentette munkára a vonakodókat, az önállóságukra féltékenyeket, nem is eredménytelenül. Már 1993 áprilisában 400 körüli sérített ügyéről folytak tárgyalások, s a szükséges adatok, bizonyítékok, értékelések és javaslatok lassan-lassan, de érkeztek a megyéktől.²⁴

Rehabilitáció

Az ünnepségek sorát Hódmezővásárhely nyitotta 1992. február 26-án. Ebben a hónapban kezdte meg Veszprém megye a személyi rehabilitáció előkészítését. Április 8-án a Baranya Megyei Önkormányzat döntött a rehabilitációról.²⁵ Ezeket a méltó külsőségek között zajló eseményeket többnyire 1993. október 23-ára időzítették, a sajtó is részletesen beszámolt róluk. Ezzel a rehabilitáció, az 1945 és 1989 között politikai ok miatt hátrányos helyzetbe kerültek megkövetése és kárenyhítése lényegében lezárult. Az 1994. évi II. és XII. törvény az általunk vizsgált foglalkozási körben érdemi változást nem hozott. 1994. március 21-ére a Rehabilitációs Bizottság az ügyek jelentős részét lezárta, megkezdődött bizonyos

iratszoportok selejtezése.²⁶

Augusztus 15. és szeptember 15. között már egyetlen irat sem érkezett a Titkárság címére. Elkészült a Bizottság működéséről szóló rövid összegzés. Ebből tudjuk, hogy több mint 1500 személy ügyével foglalkoztak, ebből több mint 1000 esetben született kedvező dön-

tés, ami főleg '56-os pedagógusoknak hozott megnyugvást.

A Rehabilitációs Bizottsághoz beérkezett 1550 darab iktatott ügyirat 1994-es tartalmi

elemzése így foglalta össze az egyes szakaszok jellegzetességeit:

1945–1946: döntően az igazoló bizottságok tevékenységéhez kapcsolódó;

1947–1949: a választási küzdelmekhez, az államosításhoz és a pártviszályokhoz kapcsolódó, valamint az egyházak elleni fellépések nyomán;

Az '50-es évek elején: az időszerű politikai és ideológiai küzdelmek részeként, az osztályellenség elleni fellépés erőteljesebbé válása kapcsán (kitelepítések és az ellene való fellépés);

Az 1956-os forradalom utáni megtorlás éveiben, melyek 1965-ig elhúzódtak;

A '60-as éveket követően: az 1956-os forradalom évfordulója és más nemzeti ünnepek körüli hetek, különböző politikai, ideológiai kampányok idején (a kispolgáriság ellen, a filozófusvita nyomán, a nemzeti sorskérdések vitája, valamint a cseh bevonulás elítélése kapcsán stb.) keletkezett iratok.

²³ Abban a két középiskolában, ahol pályám során tanítottam, egyáltalán nem volt megemlékezés, nemhogy ünnepélyesen méltatták volna az '56-os pedagógusokat.

²⁴ OKDO 32. dbz. 11191/1993.

²⁵ Uo. 31. dbz. 111133/1993.

²⁶ Uo. 35. dbz. 10036/1994., 10073/1994., 36. dbz. 11/1994, 21/1994.

A továbbiakban igyekszünk a valóság-hoz közelítő áttekintést adni arról, hogy a kérelmezőket miért tartotta a hatalom veszélyesnek, miért figyelte, miért alázza meg úton-útfélen, miért törte meg testileg-lelkileg, miért törte ketté sokak pályáját, fosztotta meg becsületos munkával szerzett elismeréseitől, miért szorította a társadalom perifériájára, miért bélyegezte meg, üldözte minden eszközével, záratta börtönbe, fosztotta meg életétől. Ez a mániákus ellenség-szimatólás nem csupán a célszemélyekre hatott, de sötét árnyékot vetett egész családjukra, tágabb rokonságukra. Olvasva a most következő adatokat, mindig kell erre gondolnunk.

TANÁROK, TANÍTVÁNYOK MEGPRÓBÁLTATÁSAI

A forradalomig

A kissé önkényesen megszabott periódusok közül az első: 1944/45–1955.

Kezdjük egy „antifasiszta-fasisztával”, Sz. Máriával. 1948-tól éreztették vele, hogy osztályidegen, de ekkor még nem üzték el a katedréről. Mivel hívő katolikus volt, nem csatlakozott a Mindszenty-ellenes tiltakozáshoz. Ezért a következő évben, 1950-ben feljelentették: klerikális, sőt fasiszta. A minisztérium nem lépett fel ellene, mert tudták: az egész család közismerten antifasiszta politikai beállítottságú.

1957-ben a GPU jelentette fel a magyar hatóságoknál. Bűne: '56-ban szót emelt a magyar belügyekbe való beavatkozásuk ellen. 1968-ban iskolájának vezetése hallgatta ki vallásos meggyőződésének nyílt vállalása miatt. Ez volt az utolsó csepp a pohárban: elmenekült választott életpályájáról.²⁷

miért tartotta a hatalom veszélyesnek, miért figyelte, miért alázza meg úton-útfélen

A vallásos, hívő, egyházához ragaszkodó, szentségi életet élő pedagógus (értelmiségi) ideig-óráig megtűrt, de távlatosan nem kívánatos, a szocialista szellemű nevelőmunkára alkalmatlannak bizonyult. Ezt az „elvet” a hatalom, főként

1948-at követően, de már az előző években is igyekezett érvényesíteni.²⁸ Ezt jelzi H. Sándorné esete is. Diplomáját a Budapesti Angolkisasszonyok Tanárképző Főiskoláján szerezte 1935-ben. 1946 március 4-én „minden igény kizárásával” elbocsátották állásából. Ok: apja is, ő is kiállt Mindszenty mellett. Tizenkét éven át próbált tanárként elhelyezkedni, pályázataira mindig ugyanaz volt a válasz: „kérelme nem teljesíthető”. Fizikai munkásként kereste szűkös kenyerét. 1958-tól 1968-ig ismét taníthatott. Ekkor, kérése ellenére, nyugállományba helyezték. 1981-ig több helyen dolgozott szerződésesként. Harminckét évig „egyetlen szobából álló társbérleti lakásban laktak, életveszélyessé válásáig”.²⁹

Cs. Sándor gyógypedagógiai tanár hivatásos tisztként szolgált a 2. világháború idején. Hazatérésekor igazolták, majd háborús és népellenes bűncselekménnyel vádolták, de a bírósági tárgyalásra beidéztet tanúk emberségéről, segítőkészségéről vallottak. A vád alaptalannak bizonyult.

²⁷ Uo. 12.dbz. 96508/1990.

²⁸ OKDO 7.dbz. 96252/1990.

²⁹ Uo. 11. dbz. 96476/1990.

Ennek ellenére rendőrségi felügyelet alá helyezték, megkínózták, nehézségeket állítottak munkába állása és letelepedése elé.³⁰

B. Ferencet 1949. március 16-ikán megfosztották állásától, alacsonyabb munkakörbe helyezték, szombathelyi igazgatóból esztergomi tanár lett. 1945-ben nem lépett be egyik pártba sem, majd 1948-ban a Nemzeti Parasztpárthoz csatlakozott. Nem értett egyet az egyházi iskolák államosításával, ezért a pártból kizárták. Nem írta alá a Mindszenty-ellenes nyilatkozatot, nem vállalt tevékeny szerepet a bíboros elleni akció szervezőbizottságában sem. Ennek következményeit gyermekei is megszenvedték.³¹

H. Emökét azért zárták ki 1949-ben az egyetemről, mert nem írta alá az iskolák államosítását, a szerzetesrendek feloszlatását és Mindszenty bíboros eltávolítását követelő ívet. Diplomát csak 1966-ban szerezhette.³²

K. Magdolnát 1949. július 22-ével azonnali hatállyal felmentették és végelbánás alá vonták. Oka: az iskolák államosítását követelő ívet nem írta alá, ráadásul vezette a helyi (bekölcei) KALÁSZ-kört.³³

D. Béla 1949. január 5–6-án Mezőkovácsházán „mintegy 1000 ember élén” védelmezte – ez volt ellene a vád – a község plébánosát, akit végül a szegedi és a makói

államvédelmisták közös erővel tudtak csak letartóztatni.³⁴

S. Olga 1948-ban szülői értekezleten vitába keveredett egyik kollégájával a Horthy-rendszerről és a katolikus egyházzal. Következmény: áthelyezés, írásbeli megrovás. Több mint egy évig nem kapott fizetést. 1956-ban „ismét többször kihallgatták”, mivel részt vett a Forradalmi Bizottság munkájában, két teherautónyi élelmiszert gyűjtött a felkelők részére.³⁵

Cs. Vilmát a fakultatív hitoktatás elleni izgatás címén internálták. 1950 áprilisában Kistarcsára, majd Recskre vitték, 1953 szeptemberében szabadult. Korán, 1973-ban nyugdíjazták.³⁶

Az Erdélyből 1944-ben Tamási Áronnal együtt Magyarországra áttelepült *dr. H. Bélát*, aki az államosítás idején a fővárosi Piarista Gimnázium igazgatója volt, 1949-ben felfüggesztették, fegyelmet indítottak ellene, mert: „nem akadályozta meg a gyermekek vallásoktatásra való jelentkezését”.³⁷

M. János ipolyrécei tanító az éberség-mánia áldozata lett. 1949. október 23-án bement az iskolába, pótolni a heti elmaradását. Ekkor „népes csoport jelent meg az utcai kijáratnál”. Mint kiderült, az újpesti bányagépgyár MDP szervezete falujáró csoportjának tagjai, akik közölték: „azért jöttek, hogy az iskolát átvizsgálják”.

védellezte a község plébánosát

két teherautónyi élelmiszert gyűjtött a felkelők részére

³⁰ Uo. 29. dbz. 111058/1993.

³¹ MOL XIX-J-9-ad. 4.dbz.21- t. 109435/1990.

³² Uo. 97083/1991.

³³ Uo. 96172/1990.

³⁴ Uo. 18.dbz. 97373/1991.

³⁵ Uo. 21.dbz.101007/1992.

³⁶ Uo. 96044/1990.

³⁷ Uo. 111075/1993.

M. János tiltakozott ez ellen, de a csoportot gardírozó helyi párttitkár leintette. A kutakodás meghozta a várt eredményt: a hulladék között régi tankönyveket találtak, Horthy Miklós képével. M. Jánost ennek nyomán felettesei a „köteles éberség elmulasztásában” találták vétkesnek és a fokozatos előléptéstől két évre eltiltották. A döntést a VKM jóváhagyta, a tankerületi főigazgató pedig a *Szabad Nőgrádban* hívta fel a közvélemény figyelmét e példátlan esetre.³⁸

Dr. P. József 1945 és 1949 között 154 esetben kényszerült tiltott határátlépésre, hogy Magyarországon megkezdett tanulmányait folytathassa. 1950-ben magyar nyelvű alapiskolát szervezett Lekéren. Elbocsátották, mert „nem teljesítette a szocialista neveléssel kapcsolatos elveket”. Húsz éven át nem taníthatott.³⁹

B. Lajost 1949. október 15-én elbocsátották. Okai: a háború idején Újvidéken tanított, nem vett részt a SZIT fiatalok munkájában, nem tájékoztatta tanulóit a Szovjetunió fejlődéséről és a Komszomol életéről.⁴⁰

M. József 1947-ben betegen tért haza a hadifogságból. Megvonták szavazati jogát, mert „reális képet festett a Szovjetunióról.” 1949-ben feljelentették a *Hamupipőke* c. mesejáték előadása, majd templomba járása miatt. Az úttörőkkel előadatott mesejátékkal az volt a baj, hogy M. József a következő magyarázatot fűzte hozzá: „a királyok is emberek, voltak közöttük jók is...” Mivel nem lépett be az MDP-be, munkáját nem kísérte szakmai elismerés. Közben osztályidegennek minősítették. Ennek ellenére 1954 és 1964 között szak-

felügyelői megbízást kapott, de „vallásos meggyőződése miatt” többször meg kellett jelennie a felügyeleti szervek előtt. Csak a szülők támogatásának köszönhető, hogy nem távolították el a pályáról.

G. Dezső 1948 nyarán egy jobboldali szociáldemokratákból álló szervezkedést kezdeményezett. Kapcsolatot próbált teremteni a nyugaton élő Bán Antal vezette tömörüléssel. Le-

bukott, 10 évet kapott. 1956-ban Hevesen egy „ellenforradalmár” csoport vezetője. Megválasztották a Munkástanács elnökének. Ő irányította a Nemzetőrséget is. November 4-e után „ellenséges” kijelentéseket tett. A várható büntetés elől külföldre menekült. A Legfelsőbb Bíróság életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte. Büntetését az 1962. évi X. tv. alapján tizenöt évre mérsékeltek.

A nyughatatlan, kezdeményező, tevékeny emberek is „kilógtak a sorból”.

Dr. V. Gyula tanár is ezek közé tartozott. A háború idején a keleti arcvonalon küzdő honvédek segélyezését szervezte. Ezért háborús büntéssel vádolták, ám a szegedi Népbíróság felmentette a vád alól. 1948-ban, mint előadó Zalabesnyő iskolájában oltár felállítását engedélyezte. 1956-ban a Csongrád Megyei Forradalmi Tanács Katonai Bizottságában szerepel. Ezért 1957-től 1965-ig nem dolgozhatott pedagóguspályán. '65-ben kapott az MM-től engedélyt a visszatérésre.⁴¹

B. Géza „fáradtságot nem kímélve dolgozott” – hangoztatták felettesei. Sajnos ez a tevékenység nem az oktató-nevelő munkában, hanem egyéb területeken, főleg létesítményekben realizálódott (Ifjúsági

³⁸ Uo. 9.dbz. 96378/1990.

³⁹ Uo. 22. dbz. 101065/1992.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo. 2.dbz. 96031/1990.

Ház, Botanikus Kert). A vezetése alatt álló iskolában látványos nevelőtestületi konfliktusok, névtelen bejelentések, vizsgálatok jellemezték vezetői tevékenységét. Felesége is „problémás” egyéniség volt. A körzetesítés iskolák összevonásával járt, B. Géza igazgató működése fölöslegessé vált. A tevékeny pedagógus idő előtt rokkantnyugdíjba kényszerült.⁴²

A tisztesség is üldözendőnek bizonyult. Aki egy teljesítés nélküli túlóradíj jegyzéket nem írt alá, mennie kellett. A német (sváb) és keresztény eleve gyanús volt.

Az aláírás mindig veszélyes volt, egyszer azért, mert megtagadta az illető, másszor meg azért, mert készséggel megtette.

A Szombathelyi Premontrai Gimnáziumban történt, hogy a VII. évfolyam befejezése előtt egy-két héttel az egyik tízpercben bejött az osztályba az igazgató és a DISZ-titkár és közölték, hogy hitoktatójuk „uszít a rendszer ellen” és őket is erre neveli. Erről szerkesztettek egy ívet, melyet nekik névsorban alá kell írni. Csak akkor eszméltek fel, hogy miről is van szó, amikor az első és a második aláíró tőntően követte az osztály valamennyi tagja. Ezt követően elleníratot szerkesztettek és írtak alá. A politikai rendőrség képviselője és az igazgató egyenként hallgatta ki a „bűnösöket”. Az eredmény: néhányukat kizárták az ország összes középiskolájából. Az osztályt, a III. a-t meghagyták, de tagjainak az igazgatói irodában kellett beiratkozniuk az utolsó évre. Az aktusnál jelen volt az igazgatón kívül a szülői munkaközösség elnöke és a DISZ titkára is. Előttük tették

fel a diákoknak a kérdést: „Fenntartja-e az elleníratban megfogalmazott állítását?” Igen válasza az igazgató így felelt: „Akkor keress más iskolát!”⁴³

A II. világháborút követően a letűnt „neobarokk”, „horthy-fasiszta” rezsim képviselői: tőkésék, nagybirtokosok, a törvényhozás és a végrehajtó hatalom képviselői, a fegyveres testületek – honvédség, rendőrség, csendőrség – hivatásos állománya, az oktatás és a kultúra „kedvencei”, a hatalom célkitűzésit szolgáló társadalmi szervezetek vezetői tagjai, a falusi „burzsoázia” tagjai, leventeoktatók és nyugati hadifogságból hazatérők mind-mind gyanúsak voltak a demokratizálódó politikai rendszer képviselői és hívei, különösen pedig a két világháború között sérelmeket elszenvedők, az üldözöttek és megalázottak szemében.

P. Ottó Jenő matematika–fizika szakos tanár karrierjét sem erősítette a

Hóman Bálinthoz fűződő rokoni kapcsolata, Kéthly Anna irányvonalának támogatása. Pillanatokon belül egy kis falu általános iskolájában találta magát.⁴⁴

*S-né M. Judit*ot férjének politikai pere miatt bocsátották el 1953 július 1-vel, éppen akkor, amikor koraszülött gyermekének ápolása minden erejét igénybe vette.⁴⁵

S. Julianna pályáját és házasságát a 160 kh földdel rendelkező apja elleni hajszá árnyékolta. Őt ugyanis a „beszolgáltatási kötelesség elmulasztása” címén a Népbíróság többször elítélte. Felettesei nemcsak őt, hanem férjét is „kikezdték”, válasra ösztönözték, majd egyik helyről a másikra helyezték.⁴⁶

az aláírás mindig veszélyes volt, egyszer azért, mert megtagadta az illető, másszor meg azért, mert készséggel megtette

⁴² Uo. XIX-J.9-x. 23. dbz. 2.1.4-7331/1990.

⁴³ Uo. 96047/1990.

⁴⁴ Uo. 96057/1990.

⁴⁵ Uo. 29. dbz. 111061/1993.

⁴⁶ Uo. 4. dbz. 96129/1990.

N. Vilmos egyetemi hallgatót 1948 őszén értelmiségi származása miatt zárták ki.⁴⁷

D. Gergely 1951-ben volt kénytelen távozni az ELTE BTK-ról, mivel apja kapcsolatban állt a Magyar Közösséggel.⁴⁸

K. Pál életútját „nyugatos” katonatiszt apjának politikai megítélése befolyásolta. 1952-ben felvették ugyan a szegedi egyetemre, de a tanévkezdés előtt egy héttel létszámfelettinek nyilvánították. 1956-ban pedig a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemről „felfogása és szemlélete miatt”, a VI. év végén, a szigorlatok letétele előtt zárták ki. 1961-ben rehabilitálták, de vizsgái letétele után sem engedték középiskolában tanítani. 1973-tól kollégiumi nevelőtanárként állandó vitában állt feletteseivel.⁴⁹

A felsőfokú oktatási intézményekből úgy távolították el a nemkívánatos hallgatókat, hogy az különösen megrázó, megalázó legyen. G. Istvánt, a József Attila Tudományegyetem Természettudományi Karának hallgatóját utolsó vizsgái közben vádolták meg és zárták ki az ország összes felsőfokú oktatási intézményéből. Munkát kellett vállalnia, de meghallgatása után vagy azonnal nemet mondtak, vagy másnap küldték el. Végül, letagadva végzettségét, az építőiparban húzta meg magát.⁵⁰

De tilalmas volt ápolni a történelmileg kialakult egyetemi-főiskolai hagyományokat is. Ezt mutatta a Soproni

Állatorvostudományi Egyetem hallgatói Selmeci Körének sorsa, felszámolása, számos tagjának kizárása a „szocialista kollektív szellem” védelme címén, sovinszista, burzsoá tradíciónak minősítve azt.⁵¹

Nemcsak az egyenes gerinc, az erkölcsi szilárdság, a következetesség, hanem a szenvedélyes munkaszeretet, a maradandót alkotni vágyás sem tartozott az elismerésre, támogatásra méltó pedagógusi/emberi

tulajdonságok közé. Sz. Magdát 1945-ben Teleki László miniszter nevezte ki a Református Leánynevelő intézet latin–magyar–történelem szakos tanárának. Budapestre minisztériumi tiszviselőként érkezett, kormányvonattal. 1950-ben elbocsátották. Indoklás: osztályidegen, klerikális, szaktárgyait a múltban is azért választotta, mert „menekült a jelen elől.” 1959-ig általános

iskolában tanított, habilitációs munkáját „elfújta a történelem szele”. Az MM-ben még letöltendő idejét altisztként kellett leszorgálnia, Darvas József

pedig neki sem bocsátotta meg, hogy műveit nyugaton is kiadták. Férjét, Sz. Tibort a Magyar Rádiótól olyan káderlappal bocsátották el, amivel évekig nem alkalmazta senki. Hatan éltek az ő kis fizetéséből, férjét pedig megölte a „kontinuált megaláztatás, melyet nem tűrhetett következmények nélkül se test, se lélek”.⁵²

N. Miklósnak is a karrierjét törte meg a hatalom.⁵³ 1920 és 1946 között Mezőtúron, majd Szeghalmon vezette a gimnáziumot.

a tanévkezdés előtt egy héttel létszámfelettinek nyilvánították

menekült a jelen elől

⁴⁷ Uo. 15. dbz. 97137/1991.

⁴⁸ Uo. 14. dbz. 97009/1991.

⁴⁹ Uo. 2. dbz. 96062/1990.

⁵⁰ Uo. 7. dbz. 96255/1990.

⁵¹ Uo. 13. dbz. 10066/1991.

⁵² MOL XIX-J-9-x/23. dbz. 2.1.4. 9331- 1990. Az idézet forrása: Szabó Magda: *Drága Kumacs! Levelek Haldimann Évának*. Európa Könyvkiadó, 2010.

⁵³ Uo. 25. dbz. 101194/1992.

umot. Rövid ideig a debreceni tankerület élén áll, majd 1946 májusától 1948 elejéig a VKM államtitkára. Ez év februárjában visszaminősítik, 1949 januárjában nyugdíjazzák. 1952-ben nyugdíjának folyósítását felfüggesztik. Mivel a Kisgazdapárt tagja, nehezen talált állást, s ha mégis, egy kezdő tanár fizetését kapta. 1957-ben ment végleg nyugdíjba.

F. N. József a makacs ellenzékiek közé tartozott. 1948. március 21-én Tarpán megkoszorúzták Bajcsy-Zsilinszky Endre sírját. Az itt elmondott ünnepi beszéde miatt el kellett hagynia a Debreceni Agrártudományi Egyetemet. Mérnöktanárként dolgozott. Felszólalásaiban tiltakozott az '50-es évek kitelepítései ellen. Ezért négy hónapra⁵⁴ ítelték el. 1953-ban fegyelmet indítottak ellene, mert nem fogadta el, hogy tanítványait származás szerint kell kategorizálni. 1956-ban Abaújszántón a Forradalmi Munkás-Paraszt Tanács elnöke. 1963-ig állt rendőri felügyelet alatt, nem taníthatott. 1985-ben vonult nyugdíjba.

H. Béla Károly 1948-ban az adonyi központi szavazóköri elnöke volt. Ebben a minőségében „nem engedte szavazni a falujárokát”, tehát védte a választás törvényességét. Rendőri felügyelet alá került. Egy volt leventéje feljelentette, többek között azt állítva, hogy három leventét a zsidócsillag viselésére kényszerített. A Népbíróóság 8 hónapi börtönre ítélte, állásából elbocsátották. 1956-ban rehabilitálták, újra taníthatott.⁵⁵

B. Józsefet osztályellenségnek nyilvánították, mert szót emelt a kulákok üldözése ellen, s nem értett egyet a padlássöprés

politikájával. Ezért negyvennégy hónapig raboskodott Kistarcsán és Recskén.⁵⁶

K. Istvánt 1950. január 12-én a Szabolcs-Szatmár-Bihar Megyei Tanfelügyelettség áthelyezéssel büntette, mivel kulák kapcsolatai révén feltehetően „rémhírterjesztő”. Ugyanakkor nem tett eleget pedagógusi kötelezettségének, nem győzte meg tanítványait a „szocializmus igazságairól”, szabotálta egy szovjet film bemutatását.

A vicc is lehetett halálosan komoly a diktatúrák idején. *K. István* J. V. Sztálinról elmondott vicce 32 hónapi börtönnel járt.⁵⁷

Sok pedagógust választás elé állítottak. Dönteniük kellett: belépnek-e pártba (KMP, MDP, MSZMP) vagy számolnak üldöztetésükkel. Ezek közé a sarokba szorítottak közé tartozott

szabotálta egy szovjet film bemutatását

D. Józsefis, aki 1946 és 1949 között megyei pedagógus szakszervezeti titkár volt. Ennek ellenére állandóan zaklatták a helyi funkcionáriusok. Indokok: nem lépett be a pártba és megőrizte egyházközségi jegyzőségét is. Ingatlanáról le kellett mondania. 1949-ben „saját kérésére” kitelepítik, figyelik. 1956-ban a Forradalmi Tanács elnöke. 1957-ben Kistarcsára hurcolják. 1960-ig állt rendőrségi megfigyelés alatt, megyéjéből kitiltották. 1962-ben elhagyja a pedagógus pályát.

D. György 1945 után a heves-megyei Erk községben tanított. Zaklatták, mert apósát kellett volna rábírnia, hogy földjét ajánlja föl az államnak. Nyugalmanak visszaszerzése érdekében 1949-ben Szolnok megyébe költözött, Nagykörűre. 1955-ben a község tanásházának falán kommunistaellenes plakátok jelentek meg. A hatóság

⁵⁴ Uo. 10. dbz. 96410/1990.

⁵⁵ Uo. 5. dbz. 96198/1990.

⁵⁶ Uo. 96181/1990.

⁵⁷ Uo. 10. dbz. 96930/1990.

a helyi „nadrágos embereket” gyanúsította. D. Györgyöt éjjel-nappal vallatták, kínozták. E gyötrelmek következtében leszázalékkolták.⁵⁸

Sz. Kálmán és több társa esetében a békekölcsön jegyzésének megtagadása vont maga után hányattatást, mígnem vallási meggyőződése miatt 1955 januárjában el is bocsátották.⁵⁹

A forradalom után

Történetünk második, 1956-tól 1959-ig terjedő szakaszának (melynek záróévét 1963-al is jelölhettük volna) meghatározó, történelmi jelentőségű eseménye a forradalom és szabadságharc, annak szovjetek általi leverése és az államszocialista rendszer bosszúval, erőszakkal és megfélemlítéssel kísért restaurálása volt. Az 1956-os forradalomnak és szabadságharcnak gazdagodó irodalma, újabb és újabb források hozzáférhetővé válása, egyre árnyaltabb és mélyebbre hatoló elemzése a mi munkánkat is segítette. Két terjedelmes dolgozatunkban⁶⁰ mutattuk be, az eddigi-eknél jóval gazdagabb tényanyag segítségével a pedagógusoknak és tanítványaiknak '56 előkészítésében, végigküzdesében, utóvédharcaiban és a megtorlás elszenvetésében vállalt szerepét. Bizonyítottuk, hogy kivették részüket a remélt változások előkészítésében. Önként vagy környezetük unszolására, nyomására feladatot vállaltak a

helyi tüntetések előkészítésében, a lakosság tájékoztatásában, lelkesítésében, követeléseik megfogalmazásában és továbbításában. Ott voltak az alakuló helyi, járási, megyei és országos forradalmi szervezetekben, sok helyen szellemi irányítói voltak az eseményeknek. Szervezték és vezették a Nemzetőrséget, a szovjet inváziós csapatokkal szembeni fegyveres ellenállást. Részt vállaltak a november 4-ét követő utóvédharcokban, osztoztak forradalmár társaik üldöztetésében, megalázásában, jogfosztásában, büntetésében. Több mint 2000-en voltak cselekvő részesei a 20. szá-

zadi magyar történelem legjelentősebb szabadságküzdelmének, elsősorban a legidősebb és a legfiatalabb korosztály tagjai.

Tanítványaik zöme sem hozott szégyent rájuk. Elsősorban a 18–24 évesek, a felsőfokú oktatási intézmények hallgatói, de számos középiskolás is tet-

te, ami erejéből telt. Tüntettek, harcoltak, hírvivői szolgálatot láttak el, löszert, fegyvert szállítottak, sebesülteket ápoltak, vért adtak, röplapokat, újságokat szerkesztettek, terjesztettek. Nagy szerepük volt az elszigetelt vidéki települések lakosságának mozgósításában, a harcolók élelmiszerral való ellátásában. Megtörték a pártállami, monopolhelyzetet élvező DISZ kiváltságos helyzetét; új, a valóságos helyzetnek, igényeknek megfelelő országos gyermek- és ifjúságszervezeti struktúrát kezdeményeztek. Az 1945-ben, 1948-ban betiltott egyházi és világi ifjúsági szervezetek megtették első lépéseiket az újjászerveződés terén.

tüntettek, harcoltak,
hírvivői szolgálatot
láttak el, löszert, fegyvert
szállítottak, sebesülteket
ápoltak, vért adtak,
röplapokat, újságokat
szerkesztettek, terjesztettek

⁵⁸ Uo. 22. dbz. 101037/1992.

⁵⁹ Gergely Ferenc: Válltva a szabadságért – Tanárok és tanítványok az 1956-os forradalom és szabadságharc idején Új Pedagógiai Szemle 2016. 9-12. számában.

⁶⁰ OKDO 12. dbz. 96228/1990., Uo. 6. dbz. 96228/1990.

A politika porondján feltűnt az ifjúság pártja. A november 4-ét követő hónapokban sokan hazájuk elhagyására kényszerültek, az itthon maradtak saját készítésű plakátokkal, röpcédulákkal, egyes helyeken fegyveres akciókkal tiltakoztak a szovjet megszállás és a kommunista hatalom visszaállítása ellen. A felsőfokú oktatási intézményekben a MEFESZ folytatta utóvédharcait, az oktatási intézményekben felléptek az MSZMP által szorgalmazott, ismét monopolhelyzetre törő KISZ és Úttörőmozgalom szervezői ellen, féllegális, illegális ellenszervezeteket hozva létre. Tüntetőleg kiálltak a forradalomban részt vevő tanáraik mellett, ünnepelték a forradalom kirobbanásának évfordulóit. Sem a pedagógusok, sem tanítványaik nem tudták, nem is akarták, de nem is lehetett elfelejteni ezeket az időket. Az 1956 és 1989 között működő kisebb-nagyobb, vallási vagy politikai/szociális alapon szerveződő, a '70-es évektől már nyíltan is fellépő ellenzéki csoportosulások ébren tartották '56 emlékét, amelynek megismerése iránti vágy elementáris erővel tört utat a '80-as évek ifjú generációjában.

Mi itt csupán néhány új adattal illusztráljuk az előbbieket, ráirányítva a figyelmet egy eddig kiaknázatlan forráscsoportra, az MM Rehabilitációs Bizottságának iratanyagára.

Sz. Mihály 1950-ben érettségizett a Budai Tanítóképzőben. 1951. április 4-én, szüleivel együtt kitelepítették. Innen hívták be huszonhét hónapos munkaszolgálatra. Leszerelését követően gyakorló tanító Nyírpilisén. 1955 nyarán kapta meg

tanítási óráról vitték el a rendőrök

oklevelét és kezdte meg tanítói pályáját Terem községben. A forradalom idején beválasztották a Nemzeti Bizottságba, ő lett a Nemzetőrség helyi parancsnoka. „Október 30-án – írta beadványában – olyan hírt kaptunk, hogy a kommunisták délutáni megbeszélésén úgy határoztak, hogy valamennyiünket le-mészárolják. Van géppisztolyuk és kézigránátjuk.” A néhány főből álló Nemzetőrségnek mindössze egy vadászpuskája volt,

négy-öt töténnyel. A Nemzeti Bizottság elnöke a monoriaktól⁶¹ kért segítséget, akik ki is jöttek. Több helyen házkutatást tartottak, egy gyanús személyt magukkal vittek, de 31-én azt is hazaengedték. November 4-én a faluban „siri csend” volt. Decemberben kezdődtek a kihallgatások Monoron. Sz. Mihályt 1957. III. 13-án tanítási óráról vitték el a rendőrök. Kistarcsát, Tökölt megszenvedve 1957. december 10-én szabadult. Állásából elbocsátották, csak protekcióval jutott segédmunkához. Fasisztának, fehér-terroristának titulálták. 1960-ban taníthatott újra; az ELTE levelező tagozatán diplomát szerzett pedagógiából. Tizenöt éven át óvónöket képzett, 1989-ben vonult nyugdíjba.⁶²

V. János egy MTH Nevelő Otthonban kezdte pedagógusi pályáját. '56-os szereplése miatt 1957 januárjában a szovjetek ejtik foglyul. 1957. október 27-én első fokon halálra ítélik. A Legfelsőbb Bíróság 5 évre mérsékeli az első fokon hozott ítéletet. V. János ebből három évet töltött le, amnesztíával szabadult.⁶³

A kiskunfélegyházi K. Károlyné és férje ellen fegyelmet indítottak, mivel a

⁶¹ A szöveg ellenmondására, hogy a Szabolcs megyei teremi nemzetőrök aligha kérhettek segítséget a tőlük több száz kilométerre található Pest megyei monoriaktól, akik tehát nem jöhettek „ki”, a szerző nem talált feloldást, pedig vagy Terem vagy Monor elírás lehet. (A szerk.)

⁶² Uo. 24. dbz. 101146/1992.

⁶³ Uo. 33. dbz. 111290/1993.

forradalom alatt – a vizsgálatot kiváltó feljelentés szerint – „fel akarta robbantani az iskola kazánját, majd sztrájkra buzdította kollégáit.” Büntetése: írásbeli megrovás, áthelyezés.⁶⁴

A Tatabányán tanító *M. Györgyöt*, aki a forradalom alatt a Megyei Munkástanács elnöke volt, 1957-ben letartóztatták, majd a győri megyei bíróságon halálra ítélték. Budapesten tizenöt hónapot töltött a siralomházban. Végül egy évig és három hónapig ült fogházban, 1959. április 4-én szabaddult amnesztiával. „A volt barátok messze elkerülték... csak a sötétség leple alatt szerettek volna életének ezen szakaszáról híreket hallani.” Négy évig seholy nem kapott állást. Alkalmi munkából tengette életét. Volt szobafestő, alkalmi könyvtáros, gyümölcsfaszámoló... 1963 márciusában egy régi osztálytársra révén lehetett segédmunkás.⁶⁵

J. Mártát 1959-ben azért távolították el a pályáról, mert egy kirándulócsoporthoz „műemlék templomot látogatott meg”.

Ö. Gyulát, aki '56-ban Barcson átvette a járási művelődési osztály vezetését, november 4-e után üldözték, ünnepek előtt „begyűjtötték”. Letartóztatása elől elmenekült és bujdosott. 1963-ban taníthatott újra.

I. Bertalan Békés megyében az „ellenforradalom” egyik elvi irányítója volt. „Szervezte az ifjúságot, a mezőkovácsházi rombolást, ahol maga is tevékenykedett.”⁶⁶

H. Kálmán 1956-ban – emlékezete szerint – egyik oldalon sem vett részt, mind-

össze a hit- és erkölcsstan oktatása mellett emelt szót, felettesei mégis „pedagógusi munkára alkalmatlannak” minősítették. Rövid kényszerpihenő után ismét taníthatott.⁶⁷

Dr. L. Imrénének 1959-ben kellett elhagynia választott hivatását, mert férje a háború idején hivatásos tiszt volt.⁶⁸

H. Miklós „Vas megye Nagy Imréje” volt, neve szerepelt az un. Megyei Fehér Könyvben, ennek ellenére nem osztozott a miniszterelnök sorsában.⁶⁹

P. Tibor tatabányai tanárt feljelentési kötelezettség elmulasztása miatt ítélte el a Győri Népbíróság. Másodfokon 1 évre és két hónapra ítélték el. Hivatását 1963-tól ismét gyakorolhatta, de „történelmet nem taníthatott”.⁷⁰

Dr. R. Bélát 1956 utolsó napján a bajai Járási Pedagógus Munkástanács elnökhelyettesévé választották. Decemberben lemondott szakfelügyelői megbízatásáról és fegyelmi eljárás indítását kérte önmaga ellen. Az eljárás eredménye:

írásbeli megrovás, utolsó figyelmeztetés, áthelyezés. A következő év nyarán ismét fegyelmi elé állították. Azóta másodrendű állampolgárnak érezte magát. Az általános iskolában, ahol taníthatott, tíz évig nem kapott jutalmat.

S bár kollégiumi szolgálat után a Tanítóképző Főiskolára került, ott is – hangsúlyozta beadványában – a „legalacsonyabb jövedelmű oktatók közé tartozott”.⁷¹

D. Dénes ajkarendeki pedagógust „izgatásért” négy évi börtönre ítélték, öt évre

történelmet nem taníthatott

⁶⁴ Uo. 11285/1993.

⁶⁵ Uo. 26. dbz. 101238/1992.

⁶⁶ Uo. 1. dbz. 96007/1990.

⁶⁷ Uo. 96001/1990.

⁶⁸ Uo. 96002/1990.

⁶⁹ Uo. 8. dbz. 96334/1990.

⁷⁰ Uo. 96308/1990.

⁷¹ Uo. 96314/1990.

megfosztották politikai jogaitól. Családja, gyermekei, pedagógus felesége több éven keresztül megaláztatásban részesült, rettegésben, megfélemlítésben, nyomorban élt. Ő 1963-ban taníthatott ismét.⁷²

*G. Zsigmond*ot a népi demokratikus állam megdöntésére irányuló szervezkedés kezdeményezőjeként ítélték el, 1963 augusztusáig segédmunkás, laboráns. Feleségét ugyancsak megbüntették. Tizennégy hónapot kapott.⁷³

Dr. Zs. Mátyást azért fegyelmezték, mert az „ifjúságot nem a népi demokrácia szellemében nevelte”.⁷⁴

T. Lorándot, aki 31 évig volt Csongrád megyében szakfelügyelő, 1957. április 30-án a rendőrségen megverték a kihallgatást végző rendőrök.⁷⁵

H. Józsefet 1957. márciusában racionalizálásra hivatkozva elbocsátották. Ez év szeptemberében újra munkába állhatott egy neves fővárosi gimnáziumban. Mi volt ennek a gyors megbocsátásnak az ára? Behívták a rendőrségre és felszólították: tegye jóvá ’56-os „vétkét”, legyen besúgó. Mivel nem vállalta, rendőrségi megfigyelés alá helyezték. Az ismételt zaklatások hatására feladta tanári hivatását. Csak 1960-tól tudott „elfogadható” helyen dolgozni.⁷⁶

P. László tanító 1956-ban Komádiban dolgozott. Forradalom alatti szerepéről a Fehér Könyv is említést tett. 1957. június 5-ével elbocsátották. Hogy megéljen, Karcagon álnéven aratott, Gyöngyösön

szüretelt, Szücsiben kőművesek mellett, Sajókázán a bányában dolgozott. Erdőkben, tanyákon bujdosott. Csak 1983-ban fedte fel magát. Ekkor kapott lehetőséget az iskolába való visszatérésre.

B. Endre mezőgazdasági mérnök tanárt 1957-ben elmarasztalták, mert „történelemórán nem igazította ki az egyik diákját, aki az 1956-os forradalomról való megem-

lékezés időpontja iránt érdeklődött”. *B. Endre* a diák kérdésére így válaszolt: „Majd még megérjük azt is, de most nem időszerű”. Ettől kezdve csak a levelező tagozaton taníthatott.

1960-ban egy „gyenge

TSZ-hez” vonult vissza – raktárosnak.⁷⁷

A kádáristák a fiatalokat sem kímélték. Elsősorban az egyetemistákra sújtottak le. Közülük sokan menekültek külföldre, szóródtak szét a világ minden tájára.⁷⁸ Rövidebb-hosszabb ideig tartó, sokszor végleges kizárásukról és a kizártak hozzátételeges számáról már korábban tettünk említést. A Testnevelési Főiskola Forradalmi Bizottsága, a Nemzetőrség parancsnokát és a történelekben jeleskedő hallgatókat súlyos retorziók érték.

P. György elnök megszenvedte Kistarcsát és Tökölt, államvizsgát csak ’61-ben tehetett.

T. Zoltán két évet ült.

T. Ferencet az oroszok fogták el november 5-én. 1957 július közepén a „megkezdett államvizsga folytatásától tiltották”

A kádáristák a fiatalokat sem kímélték. Elsősorban az egyetemistákra sújtottak le.

⁷² MOI XIX-J-g-x- 23. dbz. 7491/1990.

⁷³ OKDO 7. dbz. 96292/1990.

⁷⁴ Uo. 5. dbz. 96158/1990.

⁷⁵ Uo. 6. dbz. 96234/1990.

⁷⁶ Uo. 12. dbz. 96508/1990.

⁷⁷ *Hazádnak rendületlenül...* Összeállította Gergely Ferenc, Bp. 1996. Ld. az 50. oldal adatait. Tudomásunk szerint pontos adatgyűjtemény és részletes elemzés az országot elhagyó egyetemistákról és közép-, ill. általános iskolába járó fiatalokról a mai napig nem készült.

⁷⁸ M. János kollégám volt a bajai III. Béla Állami Általános Gimnáziumban. Beszervezésének inkább kárvallottja, mint haszonélvezője volt. Ld. még: OKDO 22. dbz. 101040/1992.

és kizárták a TF-ről. Az erről szóló határozatot nem kapta meg. Segéd munkásként tudott csak elhelyezkedni. 1959-ben államvizsgázhatott, 1961-ben kapott tanári állást. '56-os szereplése felesége előmenetelét is gátolta egészen 1979-ig.

P. Imre, a Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Akadémia másodéves növendéke a Nemzeti Bizottság egyik ülésén kiállt egy tanára mellett, akit kommunistának minősítve támadtak. November 4-e után hallgatótársait biztatta: ne menjenek órákra, más egyetemeken sincs tanítás.⁷⁹

T. Mária másodéves biológia–földrajz szakos hallgatót a szegedi Pedagógiai Főiskoláról 1959-ben kizárták az ország összes felsőfokú tanintézményéből. Indok: „vallásos szervezkedésben vett részt...” Mi volt a valóság? Őt idézzük: „Mi, vidékről Szegedre került kis elsőévesek mindenhová együtt jártunk szobatársaimmal.” Mindent elmondtak egymásnak; többek között azt is, hogy ő „epret enni megy Juliska nénihez”. „Juliska néni” látogatása miatt tanulmányait csak 1964-ben folytathatta.⁸⁰

G. Győző a szívós mellőzöttek közé tartozott. Mint az Agrártudományi Egyetem hallgatója, 8 évet kapott. 1962. július 25-én szabadult. Segéd munkásként kereste

kenyerét, és emellett elvégezte tanulmányait a Sorbonne-on.⁸¹

Sajnos a középfokú oktatási intézmények tanulóinak ötvenhatos szerepléséről, a velük szembeni megtorló intézkedésekről keveset tudunk. Közülük is sokan hagyták el hazájukat.⁸² Köztük volt *P. Tibor Menyhért* is, a budai Arany János Általános Iskola és Gimnázium tanulója, aki október 24-

én részt vett a tüntetésen, letartóztatták, 28-ig fogva tartották. Tudomása szerint iskolájának vezetése/ tantestülete, távollétében – Svájcban telepedett le –

„elmarasztaló intézkedéseket hozott iskolatársával, *Soós Lászlóval* szemben is.⁸³

C. István né a Jászberényi Tanítóképző Forradalmi Diákbizottságának elnökhelyettese volt. 1957-ben, érettségi előtt kizárták az ország összes középiskolájából. 1965-ben érettségizhetett. Ekkor tudott elhelyezkedni is.⁸⁴

M. Jánost, a magyar atlétaválogatott kiváló súlylökőjét megfenyegették: soha többé nem engedik külföldre, ha nem vállal ügynöki feladatot. Hosszú éveken át kellett vidéki munkahelyeiről jelentéseket írni, tartótisztjének szóban beszámolni tanítványairól, tanártársairól és a külföldi kapcsolatokkal rendelkező helyi lakosok

soha többé nem engedik külföldre, ha nem vállal ügynöki feladatot

⁷⁹ Uo. 28. dbz. 111031/1993.

⁸⁰ Uo. 1. dbz. 96010/1990.

⁸¹ Gugán Márk: 13 év (1961–74) magyarok között a Leuven-i egyetemen. *Riverside*, 2013 április. 277 o.

⁸² OKDO 11. dbz. 96489/1990. Abban a szerencsében részesültem, hogy a közelmúltban rendezhettem egykori munkahelyem iratait. Itt, az Arany János Gimnáziumban az az általánostól eltérő helyzet állt elő, hogy az iskola működésére és a benne zajló életre vonatkozó iratok közül a legtöbb az '50-es, '60-as évekből maradt meg. Különösen öröndetes, hogy ránk maradtak az 1955–1957-es évek tantestületi értekezleteinek szó szerinti jegyzőkönyvei. Kivéve azt, amelyik a forradalom leverését követően a helyi, iskolai eseményeket és az abban részt vevők tevékenységét elemezte. Ezért nem tudjuk tisztázni azt sem, hogy a P. T. Menyhért által emlegetett „elmarasztaló határozat” valóban megszületett-e és mit tartalmazott.

⁸³ Uo. 15. dbz. 97138/1991. Jó néhány '56-os eset iratanyaga található még a MOL XVIII-2-c- 114, és 114/a. doboz anyagában, amely a Kegyelmi Bizottság iratait tartalmazza.

⁸⁴ 1963. április 4. Széles körű amnesztia.

illegális/fél-legális gazdasági „bűncelekményeiről”.⁸⁵

1957-ben a Debreceni Mezőgazdasági Akadémia Forradalmi Bizottságának hat tagját zárták ki. Egyikük, *P. Lajos* a következőkkel zárta beadványát: „tehetnék úgy is, hogy ez a pofon nem csattant el.”

Volt, aki fényképezte a forradalom eseményeit és kiállítást rendezett belőlük; *D. Sándort* „nemzetőri dokumentumgyűjtő tevékenysége” miatt tartóztatták le és tartották két hónapig fogva a Kozma utcában.

A politikai tárgyú viccek mesélése, terjesztése továbbra sem bizonyult „életbiztosításnak”. *K. Jenőt* 1958-ban e miatt zárták ki. Tanulmányait levelezőként folytathatta. A rendőrség másfél, két évig „zaklatta”, segédmunkási minőségében. Tanári oklevelét 1963-ban nyerhette el. Elhelyezkedni viszont csak alacsony beosztásban tudott, hátrányos helyzetű településeken. Hat év után más munkaterületen helyezkedett el.⁸⁶

K. Béla felsőszentiványi tanító, mivel lakásában házkutatás alkalmával egy startpisztolyt találtak, Baján raboskodott, s csak 1963-tól gyakorolhatta ismét hivatását.⁸⁷

Maga '56-os! Maga hallgasson! Örülj, hogy téged megtűrünk, és nem rúgunk ki! Az első kioktatás *J. Józsefnének* szólt, akinek férjét a forradalom alatti tevékenysége miatt börtönbe zárták, ütötték-verték. A második pedig *Sz. Mihály feleségének*.

A konszolidációtól a rendszerváltásig

A harmadik korszak, az 1963. április 4-e alkalmából meghirdetett amnesztia sok tekintetben hozott társadalmi méretű változást, jelezte a pártvezetés megbékélési törekvéseit, de semmit sem változtatott annak stratégiái céljain, Alkotmányának, jogrendszerének elnyomást biztosító voltán.⁸⁸ A '60-as évekre vonatkozó adataink jelzései ennek.

M. Győző, Hódmezővásárhely egyik általános iskolájának napközis nevelője 1956-ban a helyi *Nemzeti Újság* szerkesztője. A december 10-i véres

tüntetésben úgy vett részt, hogy onnan diákjai mentették ki. A lap betiltását követően, annak szellemiségét megőrizve új lapot adott ki: *Vásárhelyi Szó* címmel. A lap csak egyszer jelenhetett meg, mert *M. Győzőt* letartóztatta a rendőrség. Szabadulását követően ismét tollat ragadott és álnév alatt publikált. 1968-ban a csehszlovákok elleni intervenció ellen szólt, majd pódiumműsor-szervező tevékenysége miatt került összetűzésbe a hatóságokkal. Végül kénytelen volt elhagyni a várost.⁸⁹

Dr. B. Ferencet „koholt vádak alapján” 1967. május 17-én elbocsátották az esztergomi I. István gimnáziumból. Oka, személyes ellentétten túl, „valószínűleg a párizsi *Magyar Műhely* c. folyóiratban megjelent írásaira vezethető vissza.” Ügyét különböző munkaügyi bizottságok tárgyalták, s jóvá-

lakásában házkutatás
alkalmával egy
startpisztolyt találtak

⁸⁵ Uo. 6. dbz. 96224/1990. Állambiztonság Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBLT) 3.1.2. M-30-800. „Erdélyi János” jelentései

⁸⁶ Uo. 5. dbz. 96172/1990.

⁸⁷ OKDO 5. dbz. 96185/1990.

⁸⁸ Uo.18. dbz. 97346/1991.

⁸⁹ Uo. 3. dbz. 96070/1991.

hagyták elbocsátását. Közel két évi fizikai munka után térhetett vissza a katedrára.

D. Istvánt hozzá hasonlóan kész helyzet elé állították: vagy önként lemond, vagy fegyelmi úton elbocsátják. Indoklás nem volt, csak célozgatás. Nagy valószínűség szerint a *Vigília* c. folyóiratban közölt művészettörténeti kritikái tették nemkívánatossá. Átmeneti könyvtári szolgálat után 1969-től újra taníthatott.

Ide sorolható *P. Imre* zalaegerszegi tanár is, aki 1956-ban, diákként egy cikket írt a helyi lapban, „melyben Petőfi Sándor költészetéről nem megfelelő értékelést adott”.⁹⁰

A Rehabilitációs Bizottság kérésére a Pedagógus Szakszervezet munkajogászai igyekezett magyarázatot adni ezeknek az eseteknek a hátterére. Ebből idézünk:

„1967 tavaszán több pedagógus keresett fel és panaszkodtak, hogy tanári munkaviszonyukat elfogadhatatlan indoklással megszüntették vagy őket állásukról való lemondásra kényszerítették”. Az ő képviselőtükben tapasztalom, hogy nem helyi döntésről, hanem valamely felsőbb utasításról van szó, bár a megyei művelődési osztály szívesen tett eleget ennek az előírásnak. Megtudtam, hogy egy szigorúan bizalmas határozat van...”⁹¹

Dr. B. Jánost ’56-os szerepe miatt 1957. július 17-én fegyelmi úton elbocsátották. 1963 és 1972 között szinte minden évben „előráncigálták”. Különösen 1969-től erősödtek fel ezek a kampányok. 1972-ben „az akkori, soron kívüli és erős ellene indított támadás miatt súlyosan megbetegedett”,

ez jelentette tanári pályafutásának végét. 1975-től már korrepetálást sem tudott vállalni.⁹²

D. Zoltánnétól 1959-ben, rendőrségi házkutatás során elvették vallásos tárgyú könyveit. Ezeket csak másfél év eltelte után kapta vissza. 1967-ig taníthatott, ekkor váratlanul felmondtak neki vallásos meggyőződése miatt. Jogorvoslati kérelmét a Munkaügyi Döntő Bizottság többször elutasította. Három évvel a nyugdíjkorhatár elérése előtt felmondtak neki. Férjét, aki a Soproni Tanítóképző tanára volt, 1945-ben internálták. Egy évig pincék mélyén vergődött, ahol többször megkínózták. Az

ávósok ezt az évek során többször megismételték. Korai, 1985-ben bekövetkezett halálához mindez nagyban hozzájárult.⁹³

A rendszer képviselői szavakban igényelték az „elvtársi, építő” bírálatot, de ennek határát – önkényesen, pillanatnyi helyzetük szerint – ők vonták meg. Ezért a mindig reménykedő állampolgárok többsége arra a hivatalos összejöveteleken újra meg újra elhangzó felszólításra, hogy „Kedves Elvtársak! Szóljunk hozzá...” általában mélyen hallgattak... Az 1956 október 23-át megelőző hónapok nekibuzduló vitáit követően csak ekkor, a ’60-as években hangzanak el – nyilvánosság előtt vagy mögött – a pártot és az állami vezetést nyíltan bíráló megállapítások. *Dr. E. Lajos* is bírálta Ballassagyarmaton. Nem tartotta indokoltnak sok középiskola alakítását a megyében. A Megyei Művelődési Osztály 1968-ban menesztette.

Petőfi Sándor költészetéről nem megfelelő értékelést adott

⁹⁰ Uo. 96070/1990.

⁹¹ Uo. 7. dbz. 96265/1990. Ez a szigorúan bizalmas utasítás eddig még nem került elő.

⁹² Uo. 11. dbz. 96455/1990.

⁹³ A sértett osztálytársam volt a Kiskunfélegyházi Tanítóképzőben. A sport szeretetét, ami nehéz helyzetbe hozta, Tulit Péter tanár úr oltotta belénk.

Mást 1988-ig nem engedtek külföldre utazni. A „Röghöz kötött” írta beadványában: „Káin bélyegét még mindig viseltem”⁹⁴

K. Albert részt vállalt a V. Péter piarista által vezetett ifjúsági kör munkájában. Mindkettőjüket perbe fogták, elítélték. Ezt követően, 1966-ban fegyelmi úton bocsátották el.⁹⁵

B. Magdolna 1964-ben jutott erre a sorsra. Oka: József Attila verseinek értékelése során olyan kitételeket használt, amelyek „nem egyeztetetők össze a szocialista neveléssel”. „Fodor József munkásságának tanítása akkor arról beszélt, hogy a szovjet csapatok 1945 után itt felejtették magukat, illetve 1945-ben felszabadultunk az egyik iga alól, s most vagyunk a másik iga alatt”. Mindez nem volt elég, még a kisbirtokosoknak is a védelmére kelt. „Olyan nézeteket vall – alapította meg az ellene folytatott tanügyi vizsgálat –, amelyek károsak a tanulók világnézeti fejlődésére, illetve szembeállítja a tanulókat a tankönyvekben közöltekkel.” Pedagógusi működését csak évek múltán folytathatta.⁹⁶

A modern katolikus vallásfilozófiai irányzatok iránt ellenállhatatlanul vonzó *D. Máriát* 1962-ben zárták ki az ország összes felsőfokú intézményéből. Bár többször kérte visszavételét, az MM ismételtelen visszautasította.⁹⁷ A csehszlovákiai intervenció ellen a pedagógusok közül is többen tiltakoztak. Egyiküket, *Gy. Lajost* a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemről két héttel államvizsgálja előtt zárták ki.

Csak 1971-ben, a '70-es amnesztiát követően fejezhette be tanulmányait.

A hetvenes évek elején átmenetileg emelkedett az oktatási intézményekből kizárt tanulók, hallgatók száma, a KISZ-ben rohamosan nőtt az elégedetlenség, az ifjúság köreiből a nyugati életforma iránti vágyakozás, a polgári demokrácia hazai megvalósításának igénye, az ifjúsági réteg-szervezetek újjáalakításának követelése. A rendszer növekvő számú és szervezetekbe tömörülő ellenzéke minden alkalmat és

a KISZ-ben rohamosan nőtt az elégedetlenség

formát megragadott, hogy kifejezésre juttassa elégedetlenségét. A hatalom pedig egyre kifinomultabb eszközökkel és módszerekkel igyekezett

lassítani a hanyatlást, ellenlökésekkel jelezni elszántságát. A Rehabilitációs Bizottság Titkárságához érkező beadványok tényei is ezt jelzik.

Szembetűnő a maradék egyházi iskolák felszámolására irányuló kezdeményezés és a vallásos pedagógusokkal szembeni fellépés szinte a '40-es, '50-es éveket idéző hevessége.⁹⁸

P. Jánost vallásossága miatt bocsátották el 1973-ban.

R. Mihálynét a következő bírálat érte: „vezetői példamutatás terén kifogások merültek fel ellene. Világnézeti szempontból egyéni életéhez tartozó magatartása ellentmond azon elveknek, melyeket az oktatói, nevelői munkát végzőkkel szemben társadalmunk támaszt.”

R.-né ugyanis a Mátyás templom kápolnájában esküdtött örök hűséget és a Szent An-

⁹⁴ Uo. 23. dbz. 101088/1992.

⁹⁵ Uo. 24. dbz. 101135/1992.

⁹⁶ Uo. 1. dbz. 96017/1990.

⁹⁷ Erről *Idegen test* címmel írtam tanulmányt, amely várhatóan a *Neveléstörténet* című folyóiratban jelenik meg a közeljövőben.

⁹⁸ OKDO 18. dbz. 97341/1991.

na templomban tartotta 25 éves házassági évfordulóját.

Egy Tácon működő német–orosz szakos tanárnak igazgatója a következő indoklással mondott fel: „a szocialista pedagógiával ellentétes nézeteket vall”. Fellépésének valódi oka az volt, hogy *P. János* maga köré gyűjtött néhány fiatal és erkölcsi kérdésekről beszélgetve igyekezett felkészíteni őket az életre. Balszerencséjére egy fiatal beszámolt erről kollégiumi igazgatójának, aki sietve feljelentette őt a rendőrségen.⁹⁹

N. Kálmánné 1973-ban kapta az első figyelmeztetést: ne járjon egyházi rendezvényekre és ott ne tevékenykedjen. Mivel erre nem volt hajlandó, még ez év augusztusában felmondtak neki.¹⁰⁰

Dr. V. János a '60-as évek második felében nyíltan fellépett a tudás nélküli érdemjegyzosztogatás és a „bukásmentesség” csábítóan hangzó, de hosszú távon kimonodottan káros hirdetése, gyakorlása ellen. Nacionalistának minősítették, mert március 15-én kokárdát tűzött a kabátja hajtokájára. Mindezt tetézte azzal, hogy nem járt marxista-leninista esti egyetemre, bár beiskolázták. Ezért zaklatták és óraadóként sem alkalmazták. 1975-től rokkantnyugdíjas.¹⁰¹

K. József azért vált felettesei szemében „fekete báránnyá”, mert a tantestületében észlelt problémákat „kilevelezte”, azaz próbálta a nyilvánosság elé tárni.¹⁰²

H. Istvánt 1949-ben hurcolták el a szovjetek. Halálra ítélték, majd ítéletét 25 évi kényszermunkára változtatták. 1972-

ben írásban is rehabilitálták. Ettől kezdve – írta beadványában – „éreznem kellett múltam terhes koloncait”.¹⁰³

A pedagógusok között is voltak „közismert ellenzékiek”. Ezek közé tartozott *K. Antal*, akit 1946-ban B-listáztak, majd 1948-tól tanyai iskolában tanított. 1956-ban a Munkástanács tagja. Menekülnie kellett Debrecenből. Bányász lett. 1978-ban hozzákezdett a Nemzeti Parasztpárt szervezéséhez, 1989-ben röpcédulákat terjesztett...¹⁰⁴

Egy kapuvári igazgatót negyven évi szolgálat után a helyi tanács vezetése azért menesztett, mert egy „átfogó látogatás” nyomán kiderült, hogy nem megfelelő a szakszervezethez és a

párthoz való viszonya. Ez „lefordítva” annyit jelentett: a párttitkár sógorának kellett az állás.¹⁰⁵

P. Sándornét 1961-ben bocsátották el több társával együtt, mivel részt vett a „Fekete Hollók” néven ismert szervezkedésben. Huszonkilenc év kiesése után, 1979-ben taníthatott ismét, de csak a nagy pedagógushiány miatt.¹⁰⁶

Ilyen légkörben lépték át a nyolcvanas évek küszöbét pedagógusok, tanulók, hallgatók. Feszültségek támadtak középiskolai kollégiumokban is.¹⁰⁷

A pártállami rendszer bomlása felgyorsult, a vele szembeni kritika élesebbé, az ellene irányuló fellépések pedig nyíltabbá, szenvedélyesebbé váltak. Az apparátus tagjainak ingerültsége tehetetlenségük arányában fokozódott. Ezekben a helyzetekben,

a tantestületében észlelt problémákat „kilevelezte”

⁹⁹ Uo. 9. dbz. 96376/1990.

¹⁰⁰ Uo. 9. dbz. 96364/1990.

¹⁰¹ Uo. 9. dbz. 96376/1990.

¹⁰² Uo. 5. dbz. 96163/1990.

¹⁰³ Uo. 34. dbz. 10009/1994.

¹⁰⁴ MOL XIX-J-g-x. 23. dbz. 7675/1990.

¹⁰⁵ OKDO 6. dbz. 96208/1990.

¹⁰⁶ Uo. 12. dbz. 96526/1990.

¹⁰⁷ Uo. 96156/1990.

összetűzésekből a direkt politikai fellépést felváltotta a munkaügyi viták színlelése. Ezek leple alatt távolították el számos iskolából és kollégiumból a nemkívánatos elemeket, akadályozták meg képzettségüknek, beosztásuknak, szolgálati idejüknek, eddigi eredményeiknek megfelelő elhelyezkedésüket. Csak utalunk rá, személyes tapasztalatainkra hagyatkozva, hogy ez a lappangó pozícióharc 1989 után is folytatódott.¹⁰⁸

Dr. J. Károly 1957-es elítelt 1985-ben nyilvánosságra akarta hozni a Fővárosi Tanács Szakoktatási Főosztálya felügyelete alá tartozó intézmények „nagy összegű pazarlásának felelőseit”. Úgy érezte, emiatt, szakmai eredményei ellenére, egzisztenciája bizonytalanná vált, sőt, feleségét is támadták.¹⁰⁹

N. Csabát 1980. január 23-án rendőrségi figyelmeztetésben részesítették, mivel előző év október 29-én és még több alkalommal a levelező tagozatosoknak tartott földrajzórán a szovjet–magyar gazdasági együttműködésre vonatkozóan „sértő” megjegyzéseket tett. A rendőrség néhány óráját lehallgatta, iskolájának dolgozóitól tájékoztatást kért róla. Helyzetét nehezítette, hogy nem lépett be az MSZMP-be, a szakszervezetből kilépett, „önálló véleményt” hangoztatott. Mindennek következtében szakközépiszkolájának osztályaiban nem taníthatott történelmet, csak a levelező tagozaton.¹¹⁰

földrajzórán a szovjet–magyar gazdasági együttműködésre vonatkozóan „sértő” megjegyzéseket tett

A Salgótarjáni Egészségügyi Szakközépiszkola egyik tanárnője is azért volt kénytelen pályát változtatni 1982-ben, mert nyílt véleménynyilvánítása miatt az iskola igazgatónője, aki egyben a városi pártvezetés tagja is volt, „nemkívánatos” személynek nyilvánította.¹¹¹

F. Szabolcs vásárosnaményi tanár 1980 november 14-én csomagot küldött egy tanítványának. A küldemény – a korabeli gyakorlatnak megfelelően – a rendőrség kezébe került. A „feltűnően külföldi eredetű” művek nyugaton megjelent, római katolikus szerzők által írt vallásos tárgyú alkotások voltak. F. Szabolcs akkori és volt tanítványai között terjesztette ezeket. 1981-ben elbocsátották vallásos világnézetére hivatkozva.

Csak a környező községek általános iskoláiban vállalhatott munkát.¹¹²

Az egyházi iskolákat – mint arra már utaltunk – ott támadták, ahol csak tudták. Pannonhalma volt a fő célpont. Elég volt egy Biblia az ágy mellett, máris indulhatott a támadás. A sajtó, jelen esetben a *Nők Lapja* segédkezett.¹¹³

B. József a számítógép „tréfájának” köszönhetette, hogy felfigyelt rá a rendőrség. Egy olyan számítógépes programot futtatott, amelyen a székely himnusz és annak szövegén túl a Pornó egér c. „közszemérmé sértő” alkotás is látható volt. Munkáltatója nem várta meg a rendőrségi vizsgálat befejezését, felmondott neki.¹¹⁴

¹⁰⁸ Gergely Ferenc: *Egy kántorffy vallomása. Emlékeimből*. Kézirat, 2011.

¹⁰⁹ Uo. 11. dbz. 96491/1990.

¹¹⁰ Uo. 8. dbz. 96327/1990.

¹¹¹ Uo. 24. dbz. 101123/1992.

¹¹² Uo. 6. dbz. 96341/1990.

¹¹³ Uo. 7. dbz. 96266/1990.

¹¹⁴ Uo. 8. dbz. 96340/1990.

Az iskolákban folyt a kiszorítódsi, a kommunista, vagy a párt által futtatott vezetők, a párt és szakszervezeti „mame-lukok” segítségével azon munkálkodtak, hogy a törekvéseiket bíráló, keresztező, némi tantestületi támogatást is élvező személyeket lejárassák, eltávolítsák. Adatok, iratok, beszámolók, folyamodványok nagy száma bizonyítja ezt.

A Rehabilitációs Bizottság Titkárságára beérkező tekintélyes mennyiségű iratanyagban az egyes eseteket sokkal részletesebben taglalják, többnyire mellékelve a bizonyítékokat is. Mi, a bizottsági döntéshez előkészített összegzésekhez hasonlóan, csak a történetek legfőbb jellemzőit emeltük ki. Reméljük, hogy így is sikerült érzékeltetni a valóságban lezajlott fájdalmas, tanulságokban dús történéseket.

Bolyai Nyári Akadémia, 2018 - megnyitó. Szabó Ferenc, az Akadémia választói szekciója népicitera-foglalkozásának vezetője zenél.